

Ahmet Selçukoğlu'nun "Tiz Kellesi Vurula: Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi" Adlı Eserinin Değerlendirmesi

Review of "Behead Him Quickly: Medieval Decapitation and the Archaeology of Display" by Ahmet Selçukoğlu

Ahmet Selçukoğlu, *Tiz Kellesi Vurula: Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi*, Kutadgu, 2023, İstanbul, ISBN: 978-605-71981-8-1

Ayşe ÇEKİÇ¹

¹Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Mardin, Türkiye

ORCID: A.Ç. 0000-0003-4214-1584

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ayşe Çekiç (Dr. Öğr. Üyesi),

Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Mardin, Türkiye

E-posta/E-mail: aysecekic@artuklu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 27.03.2024 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 26.06.2024 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 26.06.2024 • **Kabul/Accepted:** 01.07.2024

Atıf/Citation: Çekiç, Ayşe. Review of "Behead Him Quickly: Medieval Decapitation and the Archaeology of Display" by Ahmet Selçukoğlu. *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 45 (2024), 461-465. <https://doi.org/10.26650/jos.1460189>

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, baş kesme, Teşhir, iktidar, meşruiyet

Keywords: Middle Ages, beheading, exposure, power, legitimacy

Ortaçağ tarihi bir zaman dilimini ifade etmenin yanında, erken çağlar ile modern çağların arasında fikri köprü vazifesi gören bir arka planı da haizdir. Bu yönüyle Ortaçağ uygulamaları bugünün dünyasında "öteki" gibi görünüp uzaktan algılansa da esas itibariyle nedensel örüntüleri aynılık taşıyan bir zamansızlığı da içerisinde barındırmaktadır ki; teşhir ve baş kesme

uygulanması da buna dâhildir. Ortaçağlarda teşhir geleneği ve yapıma gerekçeleri ile teşhire giden yolda muktedir ile müstahak'ın (bu her zaman gerçek bir müstahaklığı içermese de) karşılaşması meselesi Ahmet Selçukoğlu'nun perspektifinden "baş kesme" cezasıyla özelleştirildiğinde *Tiz Kellesi Vurula: Ortaçağ'da Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi* isimli eserin konusu ve bağlamı anlaşılır olmaktadır. Mezkûr eser, teşhirin iktidar/merkez ekseninde ali kıranları baş keser konuma taşıyan sürecin analizini yapmakla birlikte; toplumsal tabanda teşhirin, baş kesme üzerinden verdiği mesajı ve bıraktığı psikolojik etki dalgasını da gözlemlemektedir. Bu yönüyle baş kesme yöntemi üzerinden iktidar ve odaklarının meşruiyet arzusunu "teşhir" etme uygulamasıyla anlamlandırdığımızda çalışmanın Ortaçağ'ı taşıyan bir yanının olduğu da aşikâr olmaktadır.

21. yüzyılın dünyası, merkez ve çevreyi ele alırken "modernite"nin ruhuna uygun bir tavır takılmaktadır. Buradan hareketle teşhir dediğimiz olgusalılık da o günün şartları muvacehesince zamanın ruhunu taşıyarak ötekileştirme, değersizleştirme, itibar suikastları, iş ve vâsından etme vb. uygulamaları yapmaktadır. Bu uygulamalar insanların yaşayageldiği hayat standartlarını bir anda alt üst etmenin yanında intihara kadar-burada ötenaziden bahsedilemez-giden bir kapıyı aralamaktadır. Deyim yerindeyse kelle, bir celladın yerine başka aparatlarla alınmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında insanoğlunun teşhir içgüdüsü tarihsel perspektiften anlamlandırılmayı hak eden bir konu olarak temayüz etmektedir. Selçukoğlu'nun kaleme aldığı eser, teşhirin tevarüsünü geçmiş ve hali anlamlandırmak adına önemli bir konumda durmaktadır. Çoğunlukla Doğu toplumları endekli baş kesme uygulaması ve bunun teşhirini inceleyen müellif iktidar mekanizmasının adalet dağıtımını mevzusunu, suç ve ceza denklemine kurgulamaktadır. Bu kurgu içerisinde toplum psikolojisi ve temayülünü de gözlemleyen Selçukoğlu, eserini üç ana bölüm şeklinde dizayn etmiştir. Bölümler baş kesmeye giden süreci bireysel ve kümülatif bazda anlamlandırıcı bir algoritmayla inşa edilmiştir. Birinci bölüm baş kesmeye giden *Sebepler*'e odaklanmaktadır. İkinci bölümde Baş kesme *Yöntemler*'i ve bu yöntemlerin gerekçeleri izah edilmektedir. Üçüncü bölümde ise *Teşhir Egosu*'nun baş kesme üzerinden nasıl okunması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Mevcut bölümler bütüncül manada değerlendirildiğinde baş kesmenin sebepleri ve yöntemlerinin oldukça sofistike bir mahiyet taşıdığı görülmektedir. Bu gelişmiş sebep ve yöntem ağının teşhir boyutu ise baş kesme üzerinden toplumsal ayar verme ve muhkim bir iktidar görüntüsü sağlamaktadır. Çalışmanın en orijinal yanı teşhirin baş kesme üzerinden geliştirdiği kurgudur. Zira baş, insanın en işlevsel organı ve düşüncenin membaidir. Bu yönüyle baş sorgulayan, eleştiren, itiraz ve isyan eden bir yapıdır. Teşhirin bu yapıya yönelik taarruzu görünürde bir insanın ortadan kaldırılması olarak düşünülebilir ancak başın içerisindeki düşüncüyü hedef alması itibarıyla aynı düşünceye sahip olanlara da verilmiş bir gözdağı/cevap niteliği taşır. İnsanoğlu doğarken bir baş ile doğduğundan mütevellit, başı yani düşüncüyü hedef alan mevcut eser bağlamında teşhirin arkeolojisi literatür adına önemli adım ve kazanımdır. Türkiye'de baş

kesme ve teşhir perspektifinden kaleme alınmış çalışmaların kısıtlı oluşu¹ çalışmanın önemini gösterir bir durum arz etmektedir.

Foucault'un *Hapishane'nin Doğuşu*'nda "cezaî çalıştırmanın yararı bir kazanç değildir; hatta yararlı bir becerinin kazandırılması bile değildir; bunun yararı bir iktidar ilişkisinin, boş bir ekonomik biçimin, bireysel bir tabiyet ile onun bir üretim aygıtına uygulanmasının şemasının oluşturulmasıdır"² yaklaşımı Selçukoğlu'nun "suç ve suçlu kavramının istikrarlı değişkenliğine karşılık yerleşik zihniyet ve algı, neredeyse her coğrafya ve toplumda infazın metodolojisi ile ilgili tek biçimlilikler inşa etmeyi başarmıştır"³ sözleri yapısal ilişki bağlamıyla bir anahtar mesabesinde: Ceza, teşhir ve iktidar olmanın gerekçeleri yönetsel bazda neden ve sonuçlarıyla büyük benzerliklere işaret etmektedir. Eserde ifade edilen zamanın ruhu kavramsallaştırması giriş kısmına hasredilerek baş kesmenin Ortaçağ adına tekabül ettiği anlamdan ziyade konunun "düşünsel ve eylemsel tek biçimliliği zamanın sınırlarını geriye ve ileriye doğru aşmaya zorlamaktadır". (s. 49)

Eserin birinci bölümünde baş kesmenin sebepleri üzerinde durulmaktadır. İktidar olmanın hissini her tonda ve farklı olaylarda hissetmenin çeşitli dayanak noktaları şeklinde ele alınan bu bölüm: Psikolojik üstünlük kurma ve bunun propagandası, nefret söylemi ve etrafında şekillenen dedikodu şebekesinin marifeti, iktidar olma ve kalma arzusu, ihanet iddiaları ve ihmalkârlıklar, dinsel/mezhepsel sapkınlıklara verilen cevap, sapkınlık ve zinanın karşılığı ve son olarak kazanç/taltif denkleminde baş kesme ritüeli ve bunun suçluyu-ki her zaman suçlu olmayabiliyor, hedef olması yeterli-alaşağı ederken, icra edeni daha muktedir ve kanun koyucu kılmaktadır. Ortaçağın taht oyunlarında sebep her ne olursa olsun kelle vurma ve devamında gelişen teşhir faaliyeti muktedir veya saldırganın "maktule karşı bir türlü dizginleyemediği intikam hissini yatıştıran en işlevsel eylemlerden biri olarak" (s. 107) karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle temel mesele kişinin/suçlunun katledilmesi olmayıp, onun beden bütünlüğünün ortadan kaldırılmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır: Selçukoğlu'nun Ata Melik Cüveynî'den alıntılacağı "sakalı keserlerse yerine yenisi çıkar. Fakat kelleyi keserlerse hiçbir zaman yerine yenisi gelmez" (s. 29) noktai nazarı, baş kesmenin bedene ve o bedene ait olan düşünceye, itibara ve asalete yönelik bir suikast olduğunu aşikâr kılmaktadır.

Eserin ikinci kısmı baş kesme ve teşhirin yöntemlerine odaklanmıştır. Burada kelle alma görevlisi sayılan cellattan (fail), kesik baştan kadeh yapılmasına kadar (meful) ileri giden bir yöntem silsilesi okuyucuyu karşılamaktadır. Bir kişinin kellesi ona duyulan nefret ve intikam hırsı ekseninde koparılmaktadır. Ortaçağ devlet teşkilatında mukim bir görevli olan cellatlar kelle alıcı olarak boy gösterirken; celladın iktidarı/hükümdarı/prensi vb. güç odaklarını temsilen

1 Hasan Taşkıran, "Türk Devletlerinde Tabiyet ve Tehdidin Simgesi: Kesikbaş Gönderme Geleneği", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2021), 287-301; Mustafa Uyar, "Ortaçağ İslam Dünyasında 'İşyanın Makus Talihi Müzesi': Başlar Hazinesi (Hızânetü'r-Ru'ûs)", *Toplumsal Tarih Dergisi*, (2016), 90-93; Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza* (İstanbul: Küre, 2017).

2 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. M. Ali Kılıçbay (Ankara: İmge, 2019), 354.

3 Ahmet Selçukoğlu, *Tiz Kelleli Vurula: Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi* (İstanbul: Kutatgu, 2023), 54.

var olmaları bir bakıma bu işin sıradanlığına da işaret etmektedir. Bu noktada Ortaçağ yönetim ve adalet dağıtıcılığı konusunda başı gidenin en görünür yanı yalnızlığı ve sessizliğidir. Bu durum devlet erkanını ve dahi toplumu sessiz bir kabulleniş sözleşmesine iterken; olaya şahit olanlara da bir göz dağı verir. Bazı baş kesme vakaları toplumun vicdanını yaralasa da çoğunlukla *"bu manzaraya şahit olan faniler için hayat kaldığı yerden devam eder"* (s. 140). Netice itibarıyla idamlıkların bu işten kaçabileceği kurtuluş seçenekleri neredeyse yoktur. Bu raddede kellesi gideceklerin belki de en vurucu silahları müellifin de başlıkladığı üzere *"son sözler son bakışlar"*dır. Maktul hayatının son deminde geri dönülemez acı bir ölüme giderken geride kalanlara kendince bir mesaj vermekten de geri durmamaktadır. Buna örnek olarak Selçuklu veziri Amîdülmülk'ün idama giderken Sultan Alp Arslan'a yönelik sitem dolu son sözleri oldukça dikkat çekicidir: *"Sultana deyiniz ki sizin bana yaptığınız ne kadar mübarek ve güzel bir hizmettir. Amcan (Tuğrul Bey) üzerinde hüküm süreyim diye bana bu cihanı vermişti. Sen (ise) bana öteki dünyayı verdin ve şehitliğimi bana azık yaptın. O halde sizin hizmetiniz sayesinde dünya ve ahireti elde ettim. Vezire de deyiniz ki, vezir öldürmekle dünyaya kötü bir bidat, çirkin bir kaide getirdin. Ümit ederim ki bu âdeti bizzat kendin ve çocukların üzerinde görürsün"* (s. 141-142). Vezir Amîdülmülk, kendisine yapılan haksızlığı sultana metanetle aktaran bu son sözlerinde Nizamülmülk'ün azmettirici Alp Arslan'ın da bu işe alet olduğunu söylemektedir. Nizamülmülk'e yönelik bir maktulün son temennisi-ki bedduadır-tarihe bakıldığında gerçekleşmiş gibidir. Nizamülmülk serkeş bir bâtinî fedaisi tarafından katledilirken çocukları da birer ikişer aynı akıbete maruz kalmıştır. Selçukoğlu bu olayın üzerine Mirhand'dan iktibasla *"gerçekten de onun (Nizamülmülk'ün) sonu Amîdülmülk'ün dediği gibi oldu"* (s. 142) demektedir. Bu muhayyile haksız kelle almaların baş kesenleri de günü geldiğinde aynı akıbete maruz bıraktığı gerçeğini yansıtmaktadır: *"Men dakka dukka dünyası!"* (s. 132).

Kesik başların zaferin nişanesi olarak taşınması, bilhassa savaş neticesinde düşman kellelerinden yapılan kale/kule/piramit/minare inşası da bir nevi yazarın kavramsallaştırmasıyla *kafatası müteahhitliğinin* yapıldığını göstermektedir. Bu inşa faaliyeti muzaffer olanı daha muktedir kılarken, kesik başların zelillliğini topluma teşmil etmektedir. Bir nevi kesik başların kalıcı bir örnek vesika olması adına gerçekleştirilen bu uygulama *"güç, itaat ve ibret"* (s.170) ekseninde topluma ayar vermektedir. Kelle kesme yöntemleri ve uygulamaları aynı zamanda kellesi alınana veya onun temsil ettiği düşünceye/temayüle karşı intikam hissini dindirmeye yönelik icra edilmiştir. Kesik başların sergilendiği kesik baş müzesi de (Hızânetü'r Ruus) kelle vurma ve bunu görünür kılma ameliyesinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Eserin üçüncü bölümünde baş kesme faaliyeti teşhir egosu üzerinden okunarak, hangi gerekçelerle yapıldığına değinilmektedir. Baş kesilen kişinin rütbe ve derecesine göre teşhirin şiddeti artmakla beraber güç mekanizmaları, teşhiri: Dosta güven düşmana gözdağı, moral ve motivasyon aracı, meşruiyet temelli kaygılar, korku salma ve bir işe icbar etme, geride kalanlara örtülü mesaj verme gerekçeleriyle yapmışlardır. Teşhirden sonra kesik başlar ve

bedenlerin akıbeti ise çoğu zaman birleşmeden çürümek/toprak olmak şeklinde temayüz etmiştir. Ortaçağ düşünüldüğünde kitlesel/toplumsal itaati vazgeçilmez bir tabu olarak gören yönetim mekanizması için teşhir: “*Merkez ile çevre ilişkisini örgütleyen ve etkileşimi merkez lehine pozitif olmaya zorlayan şifreli bir iletişim dilidir*” (s.263). Ortaçağın her hangi bir dini ve coğrafi sınırına takılmadan ele alınan örnekler üzerinden gerçekleştirilmiş bu çalışma dönem şartlarında baş kesme ve buna ilişkin uygulamaların alışkanlık kabilinden bakıldığında, çağın karanlık yönünü izaha yarayıcı bir argüman olarak durmaktadır. Çoğunlukla Müslüman devletler ve toplumlar üzerinden verilen örnekler baş kesme konusunda örfî hukukun şerî hukuka üstünlüğünü ispatlamaktadır ki; örfî hukuk baş kesme konusunda oldukça isteklidir. Baş kesmenin yaş, cinsiyet, ırk vs. konularda ayırım gözetmemesi de uygulamanın herkesin başına gelebilir bir durum olduğuna yönelik ince bir mesaj taşımaktadır. Çalışmanın bakış açışı, iktidar ve çevrenin cezai bir yaptırım aracı olarak baş kesme üzerinden ilişkisini ele alması adına Türkiye literatürü için oldukça orijinal ve heyecan verici yanına işaret ederken; eserde kullanılan üslup ve söz estetiği akademik çalışmaların soğuk ve boğucu dil duvarlarını yıkmaya namzet gözükmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. çev. M.Ali Kılıçbay. Ankara: İmge, 2019.

Kanat, Cüneyt. *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*. İstanbul: Küre, 2017.

Selçukoğlu, Ahmet. *Tiz Kellesi Vurula: Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi*. İstanbul: Kutatgu, 2023.

Taşkıran, Hasan. “Türk Devletlerinde Tabiiyet ve Tehdidin Simgesi: Kesikbaş Gönderme Geleneği”. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2021), 287-301.

Uyar, Mustafa. “Ortaçağ İslam Dünyasında ‘İsyanın Makus Talihi Müzesi’: Başlar Hazinesi (Hızânetü’r-Ru’üs)”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 90-93.

